

Måder at tale om skyld på

Ordet skyld er interessant, fordi det indgår i så mange sammenhæng i vort dagligdags sprog. Jeg vil prøve at belyse skyldbegrebet ved først at omtale en række velkendte sproglige vendinger i talesproget, dernæst vil jeg kort omtale Henrik Stangerups roman fra 1973 "Manden, der ville være skyldig" og endelig vil jeg komme ind på skyldbegrebet i en kristen sammenhæng.

I flg. bestemmelserne skylder menighedsrådet menigheden at gøre rede for dets arbejde i årets løb, og for hvad de har brugt pengene til. Og nu har formanden så i dag gjort sin skyldighed med den redegørelse vi har hørt. Her betyder skyld jo nærmest det samme som pligt. Man skylder sine kolleger og medarbejdere agtelse og loyalitet. Man skylder naboen at levere det lånte tilbage. Man skylder sine medtrafikanter at overholde færdselsloven. Man skylder fællesskabet at betale sin skat. Man henviser altså til almindeligt godkendte moralske og sociale normer. De kan skifte fra land til land og fra en tidsepoke til en anden, men for den enkelte opleves de forpligtende.

Man kan også tale om skyld i betydningen af hensyn til. Hun blev hjemmegående for børnenes skyld. Han løber daglige ture for helbredets skyld. Han forgældede sig for sønnens skyld. Han gjorde det jo kun for det godes skyld, kan man sige. En frihedskæmper gik ind i modstandsbevægelsen for fædrelandets skyld.

Men sproget kan bruge ordet skyld i tomme klicheer som: For min skyld ingen alarm. Fortæl mig det dog for himlens skyld. Eller tal for Guds skyld ikke om det her til nogen.

Men så er der skylden i en mere juridisk betydning. Man kan blive erklæret skyldig i dette eller hint eller det modsatte, blive erklæret skyldfri, uden skyld, ren. Man kan tale om blodskyld, et ord vi f. eks. møder i salmen "Hil dig frelser og forsoner". Eller man kan påtage sig sin del af skylden, altså være medskyldig. Man kan kaste eller skyde skylden over på en anden eller andre. "Det er ikke min skyld", lærer børnehavebarnet hurtigt at sige, ofte førend det egentlig helt forstår, hvad vendingen betyder. Man kan blive beskyldt for dette eller hint. Tyrkiet ville ikke nøjes med en beklagelse af muhammedtegningerne, nej,- de ville have en undskyldning, hvad man opfattede som værende stærkere og mere forpligtende end blot en beklagelse.

Der kunne sikkert nævnes flere sproglige vendinger med relation til skyldbegrebet, men nu vil jeg gå over til Henrik Stangerups roman "Manden, der ville være skyldig" Alene titlen får jo en til at studse, for hvem kunne vel være interesseret i ligefrem at opsøge sin skyld. – Romanen udkom i 1973. Der var oliekrise og stor arbejdsløshed i Danmark. - Vietnamkrigen var slut, men den havde, om noget, delt verden i øst/vest under en skræmmende atomkrigstrussel. Politisk stod valget tilsyneladende mellem

kommunisme og kapitalisme. I Danmark talte vi om de venstreorienterede over for de højreorienterede. Folkeligt havde vi set sluttressernes ungdomsoprør, blomsterbørn og kollektivbevægelser miste noget af spontaniteten og friskheden i løbet af 70-erne. I stedet var der fremkommet stærke politisk-ideologiske bevægelser, og ikke mindst marxismen foldede sig ud på universiteter og andre uddannelsesinstitutioner. Jeg sad på det tidspunkt selv som børnepsykiatrisk konsulent i Århus kommunes socialforvaltning og var med til omsætte den nye socialreform til hjælpeforanstaltninger over for multiproblemfamilier.

I Henrik Stangerups roman møder vi hovedpersonerne forfatteren Torben og hans kone Edith. De havde som studerende gjort ungdomsoprøret med. De havde haft drømme om menneskehedens fuldkommenhed, og de havde også som andre unge på gaden råbt fascistsvin efter de rige, der kørte rundt i deres store biler. Så var de flyttet i kollektiv, hvor de efterhånden kom ud i et stort stofmisbrug. Torben og Edith får sig dog i sidste øjeblik reddet ud af en fuldstændig social deroute. De sælger alt, hvad de ejer og flytter til Sydfrankrig. Her etablerer de sig i en landlig idyl. De oplever nu en personlig frihed både udadtil og indadtil.- Torben kommer i gang med sit forfatter-skab. Edith bliver gravid med sønnen Jesper og hun dyrker grønsager. De to er tilsyneladende lykkelige. De vender dog tilbage til Danmark. Torben får her udgivet et par romaner, og familien får økonomi til at købe et hus.

På en måde, der giver mindelser om den engelske forfatter George Orwells fremtidsroman med titlen "1984",- lader Henrik Stangerup nu bogens handling tidsmæssigt fremskrive en halv snes år. Og med denne, - synes man som læser – negative fremtidsutopi konfronterer Stangerup sig nu kritisk med mulige fejludviklinger i sin samtids stadig mere gennemorganiserede behandlersamfund, som han mener bidrager til at tilsløre det personlige ansvar.

Torben og Edith bliver således anbragt i et overvågningssamfund. De har måttet opgive hus og selvstændig økonomi og er nu anbragt i en superbeton-boligblok. Bogen starter faktisk med, at de to kommer hjem fra et såkaldt aggressionsbekæmpelsesmøde, som de har deltaget i efter pres fra de øvrige beboere. På et sådant møde kan man komme af med al sin vrede, sine negative følelser, ved at tæske løs på puder eller skrig og råbe ukvemsord ud i luften uden personlig adresse. I hver boligblok er der ansat et par hjælpere, der psykologisk kan følge op på disse møder og hjælpe med til at få folk til at indse, at disse negative følelser alt sammen skyldes tilfældige omstændigheder og en ondsindet påvirkning fra en ulykkelig barndom, som man ikke selv har ansvaret for.

Som moderne intellektuelle prøver Torben og Edith at støtte hinanden i en tilbageholdt modstand, samtidig med at de udadtil gør gode mine til slet spil. Men til Torbens fortvivlelse bukker Edith efterhånden under for gruppepresset og begynder

at kunne se en vis mening med disse antiaggressionsøvelser. Deres indbyrdes samliv går efterhånden i stå med stadig hyppigere skænderier, der en aften slår det klik for Torben og det ender med, at Torben er så voldelig, at Edith dør af det.

Dette sker således allerede i bogens første kapitel, og resten af bogen skildrer så Torbens fortvivlede kamp imod et totalitært, omklamrende system, der ud fra tilsyneladende humane motiver har afskaffet skyldbegrebet. I stedet for det personlige ansvar har samfundet i sin alt omfattende omsorg udviklet et totalitært overvågnings- og -hjælpesystem, hvormed man vil bringe Torben ud af den vildfarelse, at han faktisk har gjort sig skyldig i drabet på sin hustru. Man henviser til hans barndoms-traumer og omstændighederne.

Torben bliver nu indlagt på statshospitalet. Her får han samtaler med en psykiater, og det er herigennem vi bliver indviet i familiens historie. Psykiateren er imødekomende og tilfældigvis også litterært interesseret, men han slutter alligevel samtalen med at kalde Torbens kriminelle handling for et ulykkestilfælde, betinget af uheldige omstændigheder. Torbens søn Jesper er blevet fjernet fra hjemmet, og Torben ved ikke, hvor drengen opholder sig og går i skole. Torben har fantasier om, at Jesper måske kunne have overværet overfaldet på moderen og derfor måske kunne bruges til at bevidne faderens skyld. Torben er ind imellem sindssyg og har mareridtsagtige synshallucinationer af hustruen Edith og ser hende da som en støtte til hans kamp for at blive betragtet som ansvarlig for sine handlinger. Torben bliver udskrevet til en etværelses lejlighed på kontanthjælp og skiftende beroligende og antipsykotisk medicin. Han vandrer ørkesløs og fortvivlet rundt i gaderne, og han træffer en dag tilfældigt på sønnen Jesper ved hans skole. Men Jesper flygter rædselsslagen bort ved synet af faderen.

Torben accepterer at medvirke i en TV-udsendelse, der har overskriften "Folket klager". Han benytter lejligheden til at beskrive de store forandringer, som han oplever, at samfundet har gennemgået de sidste år. Et sprogrationaliseringsinstitut skaber forvirring ved at producere nye ord og begreber for al ting. Socialhjælpernes overvågning af beboerne i de kedsommelige betonboliger betyder umyndiggørelse af folk. Og nu stiller man tilmed krav om, at forældre skal have uddannelse, for at de kan få certifikat til at have børn. Men i udsendelsen skynder Torben sig nu også at fortælle om sit liv og om baggrunden for sin forbrydelse og sin skyld. Men her bliver udsendelsen ret hurtigt efter afbrudt, og Torben bliver lempet ud af studiet, og en speaker tager over sammen med en psykiater. Det forklares nu, *at skyldfølelsen er et levn fra fortiden*, hvor man havde en overdreven tro på personligheden som noget ukrænkeligt, og hvor man satte individualismen i højsædet. Stangerup lader Torben ende på en kronisk fredelig afdeling på statshospitalet, hvor hans bevidsthed efterhånden befolkes med fortidens skikkelser. Men han kan ikke bringe dem i kontakt med den konkrete virkelighed omkring sig. Torben pusler med planer om at beskrive sin livs- og samtidshistorie i hele 4 bøger, men når vi lukker bogen er han kun kommet til overskriften i den første bog.

Stangerup reagerede jo *konfrontativt* på sin samtid og stiller med bogen fra 1973 kritiske spørgsmål til mere eller mindre tydelige udviklingstendenser i samtiden. Min anke imod bogen er, at den ikke forsøgsvis lader en figur positivt antyde et alternativ og et håb.

Men med bogen som baggrund vil vi gå lidt videre i vores tanker om skyldbegrebet, og jeg vil prøve at fremhæve vigtige, positive sider af skyldbegrebet. Måske kunne skyldbegrebet i nogen tilfælde være et mere anskueligt begreb at anvende i forkyndelsen end syndsbegrebet.

Først vil jeg i forbifarten afgrænse skylden over for fænomenet **skam**, som det af og til blandes sammen med. Man kommer i skammekrogen, siger man. Skammen er de fremmedes, de andres blik på en. Man føler sig klædt af og afsløret, man styres af sine forestillinger om, hvad de andre tænker om en. Det er jo i vore dage blevet almindeligt med selviscenesættelse, det gælder om at blive set. Man er sin egen lykkes smed, men står til gengæld også helt alene med skammen, hvis det går galt. Man rødmer af skam, siger vi, – man rødmer jo ikke af skyld. Der er megen selvspejling og social kontrol i skammen. Skammen er altid noget *ydre*, noget delvist påført.

Det mest berømte eksempel vi har for skamfølelse er jo Adam og Eva, der i Edens have med figenblade prøver at skjule deres nøgenhed for Guds granskende blik. Men **skylden**, som de to gik ud af haven med, var jo kundskaben om godt og ondt og deres viden om død og livets endelighed- en tung vidensbyrde, som de måtte overdrage til de kommende slægter.

Skylderfaringen er noget, der kommer *inde fra* og som er noget helt **personligt**. Det er nok rigtigt, som prof. K. E. Løgstrup har hævdet, at vor forståelse af skyldens radikalitet har vi fra kristendommen. Den fordring, som selve tilværelsen stiller den enkelte ind under, udspringer af, at du er således forviklet med dine medmenneskers liv, at du altid har mere eller mindre af dit medmenneskes liv i din hånd, og det kræves af dig, *at du skal tage vare på din næstes liv og lykke*. Denne radikale måde at tale om skyld på skal ses i sammenhæng med, at vi som mennesker er fanget ind af **tilværelsens eengangskarakter** og handlingens uigenkaldelighed. ”Gjort gerning står ikke til at ændre ” siger vi. Når Jesus i bjergprædiken modstiller moselovens forbud mod at slå ihjel med det radikale krav, at vi slet ikke må vredes på vor bror, ja så er vi jo langt ud over offentlige, fælles moralske forskrifter. **Den etiske fordring er et strengt personligt anliggende mellem mennesket og Gud:** Du skal i mødet med dit medmenneske se Guds kærlighedsfordring. Det er dit ansvar, om du bruger livet imod det, som det er skabt til, nemlig til en gensidig varetagelse af det fælles betrede liv.

Og sagt positivt: I kristendommen er **skylden det, at vi lever i sammenhæng, åbne** for det andet menneskes liv, ansvarlige for i går og i dag. Så vidunderligt er livet indrettet, at vi i positiv forstand kan komme til at skyldte hinanden så meget, betyde så

meget for hinanden, have så meget af hinandens liv i vore hænder, at *et ord* fra os kan være livet om at gøre for den anden, ligesom det står i vor magt med et ord at slukke lyset i den andens øjne. Kristendommen regner med, hvad jeg vil kalde **en sund skyld erkendelse**.

Selvom skylderkendelse jo ofte er forbundet med skyldfølelse, dårlig samvittighed, så er **skyldfølelse** som sådan et meget bredere og langt mere diffust fænomen end skylderkendelse. Om skyldfølelsen gælder det, at den kan hæfte sig på mangt og meget og det ganske gratis. Sker der ikke andet med den dårlige samvittighed, så viser man dog i det mindste, at man rummer menneskelige følelser.- *I skylderkendelsen* er man optaget af *den*, hvem skaden er gået ud over, og af spørgsmålet, om noget kan genoprettes. Men den **selvkredsende dårlige samvittighed** har egoet selv som fokus. Man kredser i virkeligheden i sine tanker mest om det uundgåelige tab i selvagtelse.

Både i forholdet til Gud og det andet menneske, *udtrykker skylden da vor først og fremmest vor indbyrdes afhængighed og forbundethed*. Men samtidig også *vor frihed* til et villet og ansvarligt liv. **Angeren** udtrykker en indlevelse i, hvad ens handling og liv kan have betydet i retning af skade og begrænsning af min næstes livsmuligheder. Og i **tilgivelsen** godtages angerens appel om - fortsat at blive betragtet som et ansvarligt menneske, samtidig med, at vi som menneske *skænkes en ny begyndelse*.

Evangeliet ved, at *livet uundgåeligt som samliv er forbundet med skyld*- vi er jo ikke guder og vil altid have snavsede hænder – men i ordets dybeste og bredeste betydning er vi hinandens skyldnere, og *dine synders nådige forladelse* er et kald til i frimodighed og uden livsangst at gå tilbage til din hverdag, for at du kan give *det skænkede, gudskabte liv* hele din uanstrengte opmærksomhed.

Jeg vil slutte med at citere de 3 første vers af en salme af Lisbeth Smedegaard Andersen:

I går var hveden moden, i dag står skoven hvid; om lidt vil lærker kvidre om sol og forårstid.

Der råbes mellem grave om nuets evighed, mens vinden lægger støvet til ro et ukendt sted.

Vi tæller vore dage, der hober sig til år, og stædigt vokser stakken af det, vi ikke når.

De store ord bliver mindre, og planer hentes ned fra flugt mod morgenstjerner til døsig aftenfred.

Derfor – på ugens morgen må vi herhen igen, hvor kirken åbner døren som for en gammel ven. - Og ord får atter mening; - skønt vi har slidt dem ned, kan de forundret synge om håb og kærlighed.

Niels Jørgen Nedergaard